

Вступ

Слово за словом, наче крок за кроком, мчить уперед, не розуміючи, яка вона, фінальна точка, і що буде далі. Я розпочинаю цю книжку так, ніби виходжу на дорогу, що розтягнеться на тисячі слів, сотні кілометрів, кілька тижнів, місяців, усе життя. Мною керує відчайдушне бажання розповісти іншим те, що я знаю, що пережив. Воно нестерпне, воно розпирає мене зсередини, і здається, що я вибухну, якщо не зможу виговоритися.

Боюся тільки, що не зумію підібрати слова для свого задуму. Адже весь той спектр спогадів та емоцій, які я протягом десяти років збирав у голові та серці, подорожуючи стежками Шляху святого Якова, вкрай важко усвідомити, пережити ще раз і зафіксувати на папері. Жодне слово та речення, жодна метафора не передасть навіть близько, що відчуває людина, коли на світанку виходить на дорогу, маючи рюкзак на плечах, коли засинає в кімнаті на п'ятдесят людей після тридцяти пройдених пішки кілометрів чи коли дивиться в спину другові, який крокував пліч-о-пліч протягом кіль-

кох тижнів, а тепер зникає з життя назавжди, бо мети досягнуто і настав час роз'їжджатися.

Я можу описати словами події чи певні відтінки емоцій, проте ніколи не справжню сутність — вона складна, багатогранна та неймовірно прекрасна. Тому прошу сприймати цю книжку лише як віддзеркалення віддзеркалення або як тінь на стелі, завдяки якій можна скласти певні уявлення про контури, але не про риси, деталі та кольори об'єкта.

Початково Каміно — це проща, розгалужена мережа паломницьких доріг, які ведуть до мощів апостола Якова в іспанському місті Сантьяго-де-Компостела. Утім Camino de Santiago давно і легко переросло ці формальні межі. Воно перетворилося на світовий феномен, якому важко дати якесь притомне пояснення. Релігійна складова досі є важливою, проте не єдиною причиною популярності маршруту. Кожен рік та навіть кожна нова людина на дорозі приносить у тисячолітню історію Каміно щось своє, стає частиною величезної, фактично нескінченної мозаїки під назвою «Шлях святого Якова». Хтось несе на ці стежки все найгірше в собі, щоб назавжди цього позбутися, а хтось, навпаки, приносить найкраще. Цеглинка за цеглинкою ми, пілігрими, будемо цю нову вавилонську вежу мрій, ідей та дружби. Ми об'єднуємось, незважаючи на різні мови та передумови. І все заради однакового бажання — хоча б на одну сходинку наблизитися... ні, не до неба, проте до чогось світлого та великого, до того, чого прагнуть наші душі. Хтось може називати це Богом, але у кожного своя назва для цієї сутності: щастя, любов, спокій, мрія, забуття.

Та й у самого Каміно тисячі імен, як і тисячі облич. Можна пройти лише останні сто кілометрів Шляху

святого Якова, можна — тисячу, а можна взагалі вийти з дверей власного дому, дійти до Сантьяго та пішки повернутися назад. Можна їхати по Каміно на велосипеді, коні чи в автомобілі. Можна плисти на яхті чи продиратися на колісному кріслі. Можна подолати весь маршрут за раз, а можна розділити його на декілька частин. Можна жити в притулках для прочан, а можна — в шикарних готелях. Усе це — Camino de Santiago. Не буває одного правильного способу його пройти — кожен знаходить свій власний. Як і власне розуміння, чим для нього є ця дорога, навіщо він вийшов на неї.

За десять років я проходив Шлях святого Якова багато разів. Я блукав сам або з неймовірними людьми з усього світу різними маршрутами та в різні пори року. І кожен раз був особливим, дарував мені нове та важливе. Навіть самому собі я не можу пояснити, що саме кличе мене в дорогу, — просто настає момент, і я починаю збирати наплічник та шукати квитки. Каміно став для мене чимось дуже особливим, місцем абсолютного щастя, коханою людиною та психотерапевтом.

Я знаю десятки інших пілігримів, які також пройшли Каміно багато разів і не планують на цьому зупинитися. Власне, моя теорія полягає в тому, що Шлях святого Якова ніколи не закінчується. Зробивши перший крок у Сен-Жані, Памплоні, Саррії чи Порту, пілігрим усе подальше життя проводить у прощі. Справжнє паломництво веде не до Риму чи Сантьяго, воно спрямоване всередину людини, а цей шлях ніколи не закінчується, адже кожен із нас — безкінечний. І першим кроком по Каміно ми лише даємо самим собі знати, що ця дорога розпочинається.

На моєму наплічнику, з яким я подорожую світом, завжди висить мушля морського гребінця — один із символів Camino de Santiago. Шлях святого Якова є у кожній секунді мого життя, у кожному кроці, який я роблю поверхнею планети. Це внутрішній пошук, який неможливо зупинити ні на мить. А географічне його втілення — похід паломницькими стежками до міста Сантьяго-де-Компостела — лише один зі способів здійснити цю прощу. Головний, глибокий, вартісний, але не єдиний.

Дійшовши вперше до Сантьяго, палігрим зазвичай упевнений, що він тепер знає про Каміно буквально все. Він повертається додому переможцем, легендарним героєм, який дістався античного Краю світу, за яким — тільки слони та черепаха. Проте минають дні, місяці чи роки, і людина знову збирає речі та виходить на Шлях святого Якова. А потім іще, і знову, і знову. Що більше особисто я долаю кілометрів на цьому маршруті, то більше розумію, наскільки це цікаве та всеохопне явище, який це універсум, котрий хочеться досліджувати все глибше і глибше. А заразом прикласти до нього ще декілька шматочків нескінченної мозаїки від самого себе.

І внести у світ за межами Camino de Santiago шматочки мозаїки з зображенням цього універсуму. Моя книжка ніколи не покаже Шлях святого Якова у всій красі, проте, можливо, надихне вас здійснити паломництво. Це найменше, що я можу зробити для Каміно. І для вас.

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ДОВІДКА

Шлях святого Якова (іспанською — **Camino de Santiago**), або просто **Каміно**, — паломницький маршрут, що народився в IX–X століттях і зберігся до наших часів. Початок паломництву поклала легенда про віднайдення мощів апостола Якова, одного з учнів Ісуса Христа. Вони чудесним образом з'явилися в регіоні Галісія на північному заході Піренейського півострова. Згодом на місці знахідки була побудована церква, а навколо неї виросло місто Сантьяго-де-Компостела.

Найбільш популярними маршрутами Шляху святого Якова є 780-кілометровий Camino Frances (починається на кордоні між Францією та Іспанією в Піренеях), 227-кілометровий Camino Portugues (починається з Порту), Camino del Norte (820 кілометрів, тягнеться вздовж океану на півночі Іспанії), а також Camino Primitivo (320 кілометрів, маршрут через гори).

В останні десятиліття разом з релігійними прочанами стежками Шляху святого Якова ходять також туристи. Багато джерел називають Camino de Santiago «найпопулярнішим у світі пішохідним туристичним маршрутом».

У 2019 році Шлях святого Якова пройшли понад 347 тисяч палігримів, 1052 з яких були українцями.

Розділ 1

ШЛЯХ ДО ШЛЯХУ

Я пам'ятаю той день, коли руйнувався світ. Усі ми пам'ятаємо той день, коли вибудований століттями звичний нам порядок речей в один момент обвалився. Ми навіть не встигли зрозуміти, що відбулося. У наступні два роки ми майже звикнемо до того, що світ — крихкий, і він може обвалитися в будь-який момент. Але тоді це здавалося справжнім кінцем світу. Зранку все було як завжди, і багато хто встиг навіть замовити каву з круасанами в найближчій кав'ярні, а вже ввечері звичного нам життя не стало. Усі двері зачинилися, громадський транспорт припинив свою роботу, люди зникли з вулиць, а на наступний ранок і літаки — з неба. У наш світ прийшла пандемія. Це був кінець часів, фінальна точка Історії, Армагеддон. Принаймні так здавалося в той злочасний березневий день, коли власники магазинів перелякано закривали вітрини металевими віконницями, а країни закривали кордони.

Я встиг повернутися в Україну ледь не останнім літаком, який був прийнятий в аеропорту Львова перед закриттям. Я опинився вдома, в чотирьох стінах

своєї невеликої квартирки на першому поверсі старого та сирого будинку. Мій життєвий простір обмежився 36 квадратними метрами, і тому в перші кілька днів я займався лише тим, що кожную хвилину та секунду спостерігав онлайн за світовим колапсом.

Це була подія історичних масштабів, справжня катастрофа, щось страшне і водночас неймовірно цікаве. Важко було передбачити, чим усе закінчиться. Горизонти планування скоротилися навіть не до тижнів, а до днів чи годин, а кордон Ойкумени закінчувався біля входу в найближчий супермаркет. Зникли всі плани на майбутнє, скасувалися заходи, згоріли квитки. Єдиним, що дарувало позитивні емоції, стали кумедні картинки та жарти на тему пандемії, що гуляли інтернетом. Люди, не маючи якоїсь реальної змоги боротися зі смертельним вірусом, перетворювали трагедію на комедію. Це звичайна реакція на стрес і смерть. Адже й найбільші середньовічні карнавали відбувалися саме тоді, коли відступала чума чи інша пошесть.

Початок карантину заставав людей у різних місцях і обставинах. Хтось застряг на тропічних островах, не маючи змоги звідти вибратися ще довгий час, хтось швиденечко повернувся додому з Києва, Берліна, Лондона чи просто з дачі. Проте мене найбільше зацікавила інша категорія мандрівників — ті, хто в той момент крокував різними дорогами Camino de Santiago.

Для більшості людей, які виходять на Шлях святого Якова, Каміно — це мрія, якою вони жили декілька місяців чи, що трапляється частіше, декілька років. Дізнавшись про саме існування цього маршруту, заохавшись у нього дистанційно, пересічний пілігрим потім узагалі не може думати ні про що інше. Він живе

усвідомленням, що одного разу вийде на Дорогу, говорить тільки про неї й робить усе можливе, щоби врешті опинитися з наплічником на позначеній жовтими стрілочками стежці.

Когось затримують у здійсненні мрії сімейні чи робочі обставини, когось — здоров'я, а когось — фінансові питання. Проте потім, коли всі зорі над головою та обставини в житті сходяться в правильній комбінації і людина виходить на Шлях святого Якова, їй дуже важко, практично неможливо пояснити, що вона має зійти з маршруту через форс-мажор — пандемію.

Уже тоді, у березні, я знайшов декілька розповідей пілігримів, які застали початок всесвітнього карантину на Camino de Santiago. Коли ситуація з захворюваністю на коронавірус почала виходити з-під контролю, іспанська влада вирішила тимчасово заборонити паломництво. Кордони з Францією та Португалією були перекриті, паломникам, яким залишалося кілька днів до фінальної точки, дали змогу це зробити, проте всіх інших попросили зупинитися та поїхати додому.

Волонтери почали працювати з пілігримами на місцях, пояснюючи їм обставини та апелюючи до відповідальності перед старими людьми, що живуть у селах і містечках уздовж маршруту Каміно. Поліцейські зупиняли тих гостей, хто вирішив продовжити свій шлях. Найбільш хитрих і завятих паломників відловлювали навіть на віддалених гірських стежках: люди не хотіли повертати назад, коли вони вже тут, а до здійснення мрії залишалося пів кроку. Проте нові обставини диктували нові правила, і ні в кого не залишилося вибору, дотримуватися їх чи ні. Світ зупинився, і Каміно зупинився також!

Ті дні стали початком мого шляху до Шляху.

* * *

Хоча, звісно, ця історія розпочалася набагато раніше, у серпні 2011 року, коли я вперше подивився фільм «Шлях» режисера Еміліо Естевеса. За сюжетом головний герой у виконанні Мартіна Шина, похмурий старий, американський лікар-окуліст, який не бачив за своє життя нічого, крім роботи, і нічого, крім неї, не хоче знати, змушений пройти Каміно у пам'ять про сина. Той загинув у перший день свого паломництва: негода застала його при переході через Піренеї.

Зараз я розумію, що фільм достатньо банальний, не наймайстерніший у виконанні, проте в той момент, коли я його подивився, моє життя справді змінилося. Показаний на екрані Шлях святого Якова став для мене одкровенням, пристрастю, ба навіть коханням. Уже через рік я вперше опинився на Каміно — стартував із Памплони.

Потім я ще кілька разів повертався на Шлях святого Якова — самотійно і з друзями, — став водити на нього комерційні групи, обирав різні маршрути та дистанції. Мені ніколи не набридало. Багато чинників роблять мене щасливим: люди, події, місця. Проте Каміно — це справді щось особливе.

Фільм «Шлях» є одним з головних джерел, з яких люди дізнаються про Шлях святого Якова. Другим великим рушієм популярності маршруту є книжка «Щоденник мага» Паоло Коельйо. Бразильський письменник подолав кілька сотень кілометрів по Каміно ще у вісімдесятих роках, коли ця проща тільки починала набирати сучасних обертів. Він майстерно описав свої враження в метафоричній формі, додав до них великий шмат екзистенційних пошуків, дрібку міс-

тики, грубо нарізаний салат із різних філософських учень та пучок житейських мудрощів. У результаті вийшов світовий бестселер, який досі величезними накладами розходиться по всьому світу та надихає людей на паломництво*.

Зараз у кожній нації є власні популярні книжки про Шлях святого Якова, а також фільми, серіали, документальні передачі та навіть реаліті-шоу. Релігійне паломництво частково перетворилося на елемент попкультури, що не є чимось поганим. Каміно протягом усієї своєї історії притягувало дуже різних людей — від набожних прочан до злочинців, шибайголів і відео-блогерів.

Протягом останнього десятиліття я багато думав, чим Шлях святого Якова є особисто для мене. Звісно, це духовний маршрут. Я не стидаюся називати себе людиною, що вірить. Це моє глибоке внутрішнє переконання, на яке вже ніщо не вплине. З іншого боку, Каміно виконує для мене також рекреаційну функцію — я щодня насолоджуюсь красою природи та історичних містечок, спілкуюся з людьми з різних країн світу, розповідаю їм про себе та про Україну і натомість зі щирою цікавістю слухаю їхні розповіді. Я куштую страви смачної галісійської кухні та запиваю їх іспанськими винами. Мені також вдалося перетворити Каміно на частину своєї роботи — щороку я збираю невеличку групу охочих і допомагаю їм подолати останні 200 з гаком кілометрів до Сантьяго.

* У 2022 році Коельйо, захищаючи Росію та росіян від справедливої критики, назвав війну в Україні «зручним приводом для русофобії. (Тут і далі — прим. авт.)

Віра, гедонізм, робота — три кити, на яких тримається моя любов до Шляху святого Якова. Проте це лише основа для чогось насправду особливого, чогось такого, що постійно кличе мене в дорогу. Є багато місць у світі, які я люблю не менше, ніж Camino de Santiago. Проте за жодним із них я не сумував під час пандемії так сильно, як за заповненими пілігримами стежками в горах Галісії.

2020 рік дав мені зрозуміти, що Шлях святого Якова потрібен мені набагато більше, ніж я міг собі уявити. Він став моєю залежністю, звичкою, проте не поганою, а навпаки, конструктивною, чимось таким, що формує мою особистість і дає мені заряд енергії та натхнення.

Багато хто з пілігримів легко зрозуміє ці мої слова. Адже вони й самі відчувають щось схоже, також чують цей внутрішній голос, який кличе їх знову на Дорогу. Власне, Каміно — це не найгірше місце, щоб проводити свій час, витратити гроші та відпустку. Чи взагалі — присвячувати йому все своє життя без останку. А я знаю і таких ентузіастів.

Протягом першого року пандемії я міг лише ностальгувати за Каміно. Кордони були перекритими навіть усередині Європейського Союзу. А Іспанія взагалі обмежила пересування між регіонами країни, а також між містами та сільською місцевістю. Багато місяців Шлях святого Якова існував лише у нашій пам'яті — усе інше було знелюднене та зачинене.

Щоб хоч якось повернутися на стежки Каміно, я користувався сервісом Google Street View — віртуально гуляв улюбленими ділянками різних маршрутів, від-

відував милі моєму серцю міста та містечка*. І чекав, чекав, чекав.

Пандемія COVID-19 не закінчувалася. Кожен раз, коли здавалося, ніби хвиля захворювань у світі йде на спад, ситуація знову швидко погіршувалася. Восени кілька тисяч людей з Іспанії, Португалії та деяких країн ЄС змогли пройти Шляхом святого Якова, однак узимку кордони знову були перекриті, а карантинні обмеження стали ще суворішими, ніж у перші місяці пандемії.

Але навіть у цей суворий і невтішний період я мислив позитивними категоріями, жив сподіваннями на повернення до Каміно та навіть вираховував, коли саме зможу опинитися в Іспанії. Шлях святого Якова став для мене точкою заземлення, місцем, куди я міг повертатися в думках у найгірші моменти життя, і мрією, яка дарувала мені оптимізм, коли все інше навколо лише повторювало рефреном: «Завтра не існує!».

У січні 2021 року я почав закидати листами всі офіційні та неофіційні установи, до яких тільки міг дотягнутися. Писав звернення Католицькій та Греко-католицькій церквам, шукав контакти посольства Іспанії в Україні та посольства України в Іспанії, відправив багато листів різним адресатам в уряді Галісії, а також в Офісі палігримів у Сантьяго. Я пояснював, що є письменником, який хоче написати книжку про Шлях святого Якова. Багато є книжок про Каміно в часи його

* Є навіть місце за 5 кілометрів до Сантьяго, де в Google Street View можна побачити автора книжки, що крокує по Каміно у 2019 році.

розквіту, а я хочу показати цю дорогу в період занепаду, спустіння.

Час від часу я отримував відповіді, завжди — негативні. Ніхто не міг (чи не хотів) мені допомогти. Пандемія, звісно, не була якоюсь дрібницею, несмішним жартом, який затягнувся неприємно довго. Я це розумів, але сподівався, що моє завзяття та добрі наміри врешті знайдуть шпаринку в новій Залізній завісі.

Я повторював спроби кожні кілька тижнів, шукав усе нові контакти, виходив на найвищій рівень у Церкві, а в березні 2021 року зробив перше щеплення від коронавірусу (в моєму уявленні це додавало моїм намірам більшої серйозності), проте нічого не допомагало. Іспанія була закрита на всі сто відсотків, без винятків навіть для таких приємних осіб, як я.

«Ви би знали, як багато людей щодня пишуть нам листи з проханнями надіслати їм запрошення на в'їзд в Іспанію. Однак ми не маємо права цього зробити. Чекайте, коли кордони офіційно відкриються», — отримав я відповідь з Офісу палігримів у Сантьяго.

Радість приносила хіба офіційна статистика паломництва, яку Офіс палігримів щомісяця публікував на власному сайті. У лютому 2021 року Шлях святого Якова пройшли 14 паломників, а в березні — вже 194. Якимсь чином люди обходили заборони та обмеження — ніщо не могло їх спинити у пошуках самих себе.

Варто зазначити, що сама пандемія коронавірусу COVID-19 формально не зачепила мене аж настільки сильно. Звісно, я, як і всі люди, пов'язані зі сферою послуг (а особливо — з туризмом), втратив суттєву кількість грошей, але швидко відпустив цю пораз-

ку та зі стриманим оптимізмом дивився в майбутнє. Майже всі мої родичі та друзі перехворіли на коронавірус, але ніхто з близьких не постраждав від нього серйозно. Самому ж мені взагалі пощастило не підхопити цю хворобу: обставини дозволяли вести достатньо усамітнене життя та не наражати себе зайвий раз на небезпеку.

Найгіршим у ситуації очікування того, коли все минеться і світ хоч частково повернеться до «нормального» життя, було саме очікування. У свої майже сорок років я так і не навчився терпіти. Я був усе тією ж дитиною, в якій відібрали улюблену іграшку і вона ніяк не заспокоїться через це. Ще не так давно я міг мандрувати всім світом, мав шалену кількість планів і десятки придбаних авіаквитків, зокрема в Іспанію, на черговий свій Каміно. Проте все в один момент було перекреслено новими обставинами, з якими я нічого не міг вдіяти, окрім як терпіти та чекати. А терпіти я, знову ж таки, не навчився.

Другий рік пандемії — 2021-й — подарував мені пухлину на голосових зв'язках. Я не хочу, щоб ці слова виглядали страшними, тому одразу зазначу, що пухлина була доброякісною. Це не та історія, коли я вирушаю на Шлях святого Якова, щоб випросити у вищих сил зцілення. Я звернувся по допомогу до лікарів, найкращих у своєму місті, і вони вирізали мені неприємне утворення вже у січні. А потім іще раз наприкінці травня, бо пухлина повернулася.

У результаті, на початку червня, коли стало відомо про відкриття кордонів Іспанії для повністю щеплених від коронавірусу осіб, я вже отримав другу дозу

вакцини в плече, зате не мав однієї голосової зв'язки у горлі.

Я купляв квитки на літак до Барселони, взагалі не маючи можливості хоч щось говорити. Треба було дати організму час, щоб він відновив втрачену частину. Я мовчки читав дописи перших щасливців, яким уже вдалося потрапити на Шлях святого Якова, радісно роздивлявся їхні фотографії в соціальних мережах та уявляв собі, що першими моїми словами після операції цілком може стати фраза «Buen Camino!». Саме нею пілігрими вітають одне одного на шляху. Щасливої дороги!

Тижнями вимушеної мовчанки я накопичував у собі все те, що вимовлю, коли нарешті опинюся в Іспанії. Що казатиму людям, як буду переповідати історію пандемії в моїй країні, які жарти розповім, які пісні заспіваю. Цього внутрішнього діалогу вистачило би на кілька місяців паломництва у компанії інших пілігримів, але я у своїх мріях усе не зупинявся. Натхнення вирувало всередині: день вильоту стрімко наближався, а лікар нарешті дозволив мені потрошки починати промовляти слова.

У квітні уряд Галісії дозволив паломництво Шляхом святого Якова всередині адміністративних кордонів регіону. У травні Каміно відкрився для всіх інших охочих мешканців Іспанії. У червні різними маршрутами в Сантьяго прийшли майже 15 тисяч пілігримів: іспанців та іноземців. А 12 липня 2021 року я сів на літак до Барселони й вирушив нарешті до своєї мрії. Моеї улюбленої мрії.